
Emilia Wieczorek

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wydział Studiów Edukacyjnych

Zakład Metodologii Nauk o Edukacji

Recenzja książki Marty Wrześniewskiej-Pietrzak *Aksjologiczne wyznaczniki tożsamości w wypowiedziach głuchych i czasopiśmie środowiskowym „Świat Ciszy”¹*

Streszczenie

Monografia autorstwa Marty Wrześniewskiej-Pietrzak to niezmiernie ważna pozycja we współczesnym świecie, który określany jest często światem „równych szans”. Praca uzupełnia dotychczasowe badania dotyczące podejmowanej tematyki. Czytelnik monografii spotyka się z rozwinięciem aspektu tożsamości języka i kultury oraz różnorodnego postrzegania głuchoty. Monografia nacechowana jest wysokojakościowym warsztatem metodologicznym. Autorka prezentuje również bardzo precyzyjny stan dotychczasowych badań.

Słowa kluczowe:

tożsamość, Głusi, kultura, niepełnosprawność, wypowiedzi, „Świat Ciszy”

Review of Marta Wrześniewska-Pietrzak's book *Axiological indicators of identity in texts written by deaf people and in „Świat Ciszy” community newspaper*

Summary

The monograph by Marta Wrześniewska-Pietrzak is an extremely important position in the modern world, which is often referred to as the world of "equal opportunities". The work complements the previous research on the subject matter. The reader of the monograph meets with the development of the aspect of the identity of language and culture and the various perception of deafness. The monograph is characterized by a high-quality methodological workshop. The author also presented a very precise state of current research.

Keywords:

identity, Deafness, culture, disability, expression, „World of Silence”

¹ Marta Wrześniewska-Pietrzak, *Aksjologiczne wyznaczniki tożsamości w wypowiedziach głuchych i czasopiśmie środowiskowym „Świat Ciszy”*, Poznań, Wydawnictwo Rys, 2017

W 2017 roku w Poznaniu ukazała się monografia Marty Wrześniewskiej-Pietrzak zatytułowana: *Aksjologiczne wyznaczniki tożsamości w wypowiedziach głuchych i czasopiśmie środowiskowym „Świat Ciszy”*. Tytuł rozprawy habilitacyjnej sugeruje, iż autorka skoncentruje się na szeroko pojmowanej analizie tożsamości g/Głuchych. Czytelnik może spodziewać się rozwinięcia aspektu tożsamości języka i kultury oraz różnorodnego postrzegania głuchoty.

Marta Wrześniewska-Pietrzak jest doktorem habilitowanym i adiunktem w Zakładzie Gramatyki Współczesnego Języka Polskiego i Onomastyki Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Zainteresowania naukowe autorki koncentrują się na sferze funkcjonowania społeczności g/Głuchych w Polsce. Marta Wrześniewska-Pietrzak jest autorką publikacji poświęconych tożsamości Głuchych, zwłaszcza ich języka oraz kultury. Istotnym aspektem prowadzonych przez autorkę badań jest problematyka nauczania g/Głuchych języka polskiego w rozumieniu języka obcego. Podejmuje także zagadnienia związane z dwujęzycznością i dwuznacznością wybranej grupy społecznej.

Monografia składa się z sześciu rozdziałów. Całość pracy poprzedzona jest obszernym wstępem. Autorka wskazuje w nim trzy podrozdziały: „Tożsamość i g/Głusi, czyli o przedmiocie rozważań”, „Charakterystyka materiału” i „Struktura pracy”. Przedstawia w nich kolejno ogólne rozważania nad tożsamością osób z dysfunkcją narządu słuchu. Chcąc wprowadzić czytelnika w poruszaną tematykę, podejmuje rozważania ogólnie poświęcone tożsamości, starając się tym samym przedstawić różnorodne definicje tożsamości na gruncie literatury przedmiotu. Zaznacza, iż pojmowanie tożsamości ewoluuje i zwraca szczególną uwagę na jej lokalizację. W dalszych rozważaniach kieruje czytelnika w stronę refleksji nad sformułowaniem „Inny”. W tym pojmowaniu owo sformułowanie oznacza osobę słyszącą. Podejmując się tego rodzaju badań, autorka staje się owym „Innym” w opisywanej przez siebie rzeczywistości. W kolejnych podrozdziałach wstępu autorka dokonuje charakterystyki badanej grupy i przedstawia dokładnie strukturę pracy. Prezentuje także kwestionariusz ankiety, który był wykorzystywany w badaniach. Zaproponowany przez autorkę wstęp jest rozległy, jednak dokładnie wprowadza czytelnika w poruszaną w monografii tematykę i stanowi wysokojakościowe przygotowanie do dalszych rozważań.

Pierwszy rozdział zatytułowany został: „Założenia metodologiczne” i składa się z pięciu podrozdziałów. Pierwszy z nich: „Kognitywizm i lingwistyka kulturowa a relacja język-wartości-kultura” koncentruje się na metodologicznym podejściu do konceptualizacji pojęć istotnych dla tożsamości g/Głuchych. Autorka przyjmuje za wiodący materiał pisemne teksty wybranej grupy (g/Głuchych). Wskazuje tym samym, iż próba odczytania różnorodnych typów tożsamości społeczno-kulturowej, które wyłaniają się z analizy materiału źródłowego, jest nieodłącznie powiązana z wyborem narzędzi badawczych. Należy zwrócić szczególną uwagę na fakt, iż wybrane narzędzia nie tylko pozwalają na odczytanie znaczeń pojęć kluczowych, ale także uwzględnią ich całościowy kontekst kulturowy. Warto wskazać, iż w rozdziale

tym autorka powołuje się na różnorodnych badaczy, prowadząc tym samym urozmaicony dialog pomiędzy koncepcjami ugruntowanymi w literaturze przedmiotu. Autorka podkreśla kluczowe dla tego podrozdziału sformułowanie, mówiące o tym, iż dla danego języka są pewne swoiste sposoby widzenia poszczególnych składników świata oraz ogólniejsze rozumienie jego organizacji. Kolejny podrozdział zatytułowany został: „Kategoryzacja, punkt widzenia i perspektywa ogółu”. Rozpoczyna się od swego rodzaju zdefiniowania pojęcia „kategoryzacja”. Stanowi także bogaty przegląd literatury przedmiotu w poruszonym przez autorkę kontekście. Podrozdział trzeci autorka tytułuje: „Profilowanie”. Zwrócić należy szczególną uwagę, iż rozpoczyna się on od wyjaśnienia profilowania na gruncie prac kognitywistycznych. Takie podejście do podejmowanej tematyki jest znaczącym atutem monografii, w której zastosowany język naukowy mógłby znacznie zawęzić grono jej odbiorców, ale jednak definiowanie pojęć kluczowych pozwala na dotarcie do większego grona czytelników. Podrozdział czwarty poświęcony został językowi i wartościom, na co wskazuje sam jego tytuł: „Język i wartości”. Autorka dowodzi, iż wartości w Językowym Obrazie Świata (JOS) są problematyką kluczową. Staranny przegląd literatury przedmiotu pozwolił autorce na spostrzeżenie, iż w pracach językoznawczych, których tytuły wskazują na interakcję między językiem a wartościami, zachodzi dyskusja poświęcona sposobom istnienia owych wartości. Ostatni podrozdział zatytułowany został: „Stereotyp”. Jego znaczącym atutem jest przegląd definicyjny na gruncie wielu nauk.

Rozdział drugi zatytułowany został przez autorkę: „Ustalenia terminologiczne”. Składa się z czterech podrozdziałów nazwanych kolejno: „Wielość terminów – geneza”, „Wybór nazwy – między perspektywą badawczą, potocznym postrzeganiem osób głuchych a dążeniami mniejszości językowo-kulturowej”, „Głusi kulturowo – onimiczność i etniczacja” oraz „Rozwiązania terminologiczne”. Rozdział ten stanowi bardzo bogatą eksplorację poruszanej problematyki w obrębie całej monografii. Rozdział drugi obfituje w różnorodne egzemplifikacje oraz szczegółową analizę literatury przedmiotu. Zwrócić należy uwagę, iż autorka w treściach dotyczących genezy różnorodności terminów odwołuje się do międzynarodowych terminów i podaje je w zestawieniu z polskimi określeniami. Szczególną uwagę pragnę skierować na drugi podrozdział: „Wybór nazwy – między perspektywą badawczą, potocznym postrzeganiem osób głuchych a dążeniami mniejszości językowo-kulturowej”. Szczegółowej analizie poddaje autorka nazewnictwo: głuchy, Głuchy, głuchoniemy, niesłyszący itd. Wskazuje tym samym, iż terminologiczny wachlarz poszerza się o określenia, które stosowane są na gruncie surdologopedycznym i pedagogicznym. Rozdział kończą rozważania terminologiczne.

Rozdział trzeci tytułuje autorka następująco: „Człowiek staje się Ja w kontekście Ty – tożsamość w badaniach naukowych”. Autorka przeznacza ten rozdział na analizę tożsamości, jej definiowanie i konteksty kulturowe. Pierwszy podrozdział poświęcony zostaje na tematykę zatytułowaną: „Tożsamość tożsamości”. Dokonany w nim przegląd literatury przedmiotu znacznie akcentuje interdyscyplinarność zagadnie-

nia. W kolejnym podrozdziale, który autorka tytułuje: „Paradoks tożsamości – identyeczność i różnica”, wskazuje jednocześnie na bardzo istotną dla swoich rozważań kwestię. Udowadnia czytelnikowi, iż tożsamość jest pojęciem nieostrym, a wręcz niejednorodnym. W samym zaś dyskursie naukowym jest określana za pomocą gamy synonimów. Autorka wskazuje na ich różnorodność: „ja, podmiotowość, osobowość, jaźń, ego, koncepcja siebie, obraz siebie, samoocena, identyfikacja”². Kolejny podrozdział, autoteliczny wobec rozdziału trzeciego, zatytułowany został: „Człowiek staje się Ja w kontekście Ty. Opozycja swój – obcy a problem innego w aspekcie relacji między słyszącymi a g/Głuchymi”. Warto skierować uwagę czytelnika na sposób definiowania przez autorkę „obcego”, „innego”, „swojego”. Stosowanie w tym rozdziale antynomii nie jest przypadkowe. Pozwalają one autorce zobrazować różnorodność dwóch rzeczywistości – słyszących i g/Głuchych. Marta Wrześniewska-Pietrzak dowodzi w swoich rozważaniach, iż na gruncie kulturowych analiz oraz analiz etnolingwistycznych wskazana antynomia jest jedną z istotniejszych kategoryzacyjnych zmian. Autorka podkreśla, iż: „Opozycja ta wskazuje nie tylko na obecność nie-Ja, ale także w członie opozycyjnym obecności zawiera konotację wrogości, co sygnalizowane jest w wielu pracach językoznawczych [...]”³. W związku z przyjętą przez siebie perspektywą kulturową autorka wskazuje, iż istotne jest podkreślenie faktu, że gradualność w obrębie przedstawianych antynomii jest nierozzerwalnie powiązana z niejednorodnymi relacjami międzykulturowymi. Ostatni podrozdział rozdziału trzeciego został zatytułowany: „Wymiary tożsamości i ich wykorzystywanie w badaniach osób nie(do)słyszających i Głuchych”. Autorka wskazuje w nim na rodzaje tożsamości, przywołując na gruncie nauk społecznych tożsamość osobową, społeczną, zbiorową i kulturową. Ukazanie różnorodności w pojmowaniu tożsamości i jej typologii pozwoliło autorce na dokonanie interesującego przeglądu postrzegania osób z dysfunkcją narządu słuchu na gruncie tematycznych badań.

Rozdział czwarty zatytułowany został: „Głuchota a punkt widzenia – między patologią, niepełnosprawnością i wartością”. Rozdział ten zaskakuje czytelnika. Przez lata „niepełnosprawność” była obarczona dużą ilością mitów i stereotypów. Nie dały one świadectwa prawdzie i dla osób z dysfunkcją narządu słuchu były krzywdzące, często powodowały wykluczenie społeczne czy zawodowe. Autorka bardzo precyzyjnie prezentuje niepełnosprawność jako sformułowanie, które wywołuje różnorodne skojarzenia. Podejmując się tematyki niepełnosprawności, wskazuje na medyczny jej model, a tym samym punktuje binarne kategoryzowanie, czego konsekwencją jest generalizowanie pojęcia. Autorka wypukla także fenomen kultury niepełnosprawności. Rozważania te podejmuje w pierwszym podrozdziale zatytułowanym: „Wokół znaczenia pojęcia głuchoty – patologia, niepełnosprawność i możliwości eksplanacyjne”. Kolejny podrozdział został zatytułowany: „Sposoby konceptualizowania głuchoty w analizowanych wypowiedziach”. Autorka zaznacza

² Tamże, s. 85

³ Tamże, s. 87

w tym podrozdziale, iż dochodzi do permanentnych zmian w zakresie postrzegania osób z niepełnosprawnością narządu słuchu. W obrębie tego podrozdziału autorka wskazuje na trzy płaszczyzny tematyczne. Pierwszą z nich tytułuje: „Wypowiedzi publikowane w latach 2007–2009”. Zwraca w niej uwagę na materiał, który stanowi bazę badawczą. Autorka odwołuje się do publikacji zgromadzonych pod tytułem: „Głusi mówią”, zaznacza jednak, iż w większości przypadków autorzy analizowanych przez nią tekstów to osoby o pewnym doświadczeniu głuchoty, mianowicie: „[...] doświadczenie głuchoty jest w nich pokazywane jako choroba dziecka i rodziny lub schorzenie powstałe wskutek przebycia ciężkiej choroby w dzieciństwie”⁴. Kolejne zagadnienie autorka tytułuje: „Głuchota przez pryzmat własnych doświadczeń”. Prowadzona analiza materiału źródłowego pozwala stwierdzić, iż głuchota postrzegana jest jako przyczyna cierpienia. W toku postępowania badawczego autorka wskazuje, iż zgromadzone w publikacjach książkowych wypowiedzi, które są bibliografiami osób opisujących swoje własne życie z głuchotą, określają ją w sposób bardzo charakterystyczny, negatywny. Głuchota jawi się jako synonim życia walecznego, ciągłej tęsknoty za dźwiękami. Przypisuje jej nawet autorka funkcję zmiany człowieka i jego możliwości postrzegania świata. Istotnym aspektem, który autorka poddaje analizie, są wypowiedzi dotyczące aparatów słuchowych, które czynić miały z jednostek z deficytem słuchu osoby funkcjonalnie słyszące. Dla bardziej precyzyjnego określenia i zdefiniowania relacji między deklaracją przynależności kulturowej a sposobem konceptualizowania głuchoty autorka zdecydowała się zebrać wypowiedzi ankietowe. Prowadzone badania pozwoliły na zebranie klarownego komunikatu. Respondenci wskazują, iż głuchota to pewnego rodzaju niemożność, deficyt, ale też jako coś zupełnie normalnego. Autorka dokonuje analizy materiału źródłowego bardzo starannie i systematycznie, zbierając wyniki poszczególnych badań. Rozdział kończy tematyka zatytułowana: „Czasopismo środowiskowe „Świat Ciszy””. Autorka wskazuje, że periodyk jest pewnego rodzaju metaforą: „głuchota” to inaczej „świat ciszy”. W swoich rozważaniach Marta Wrześniewska-Pietrzak wykazuje, iż pojęcia głuchota i niepełnosprawność pozostają w pewnym związku. Pozwala on wysnuć wniosek, że postrzeganie niepełnosprawności jest powiązane z procesem depatologizacji głuchoty w obrębie polszczyzny. Autorka wskazuje w tym miejscu także na czynniki, które determinują otwartą postawę wobec obcej, innej kultury. Czynniki te dotyczą zarówno g/Głuchych, dla których inną kulturą jest świat dźwięków, jak i słyszących, dla których odrębna jest kultura g/Głuchych.

Kolejny, piąty rozdział, autorka tytułuje: „Kultura Głuchych i Słyszących – aspekt tożsamościowy języka i kultury”. Rozdział ten składa się z trzech podrozdziałów. Pierwszy podrozdział koncentruje się na tematyce: „Język, kultura i tożsamość z perspektywy społeczności g/Głuchych”. Autorka wskazuje w nim na swoistego rodzaju relację pomiędzy językiem a kulturą. Uwidacznia także ich znaczenie w kontekście kształtowania się tożsamości w dwóch wymiarach: kolektywnym i jednostkowym.

⁴ Tamże, s. 144

Autorka dokonuje szczegółowej analizy literatury w tym zakresie. Kolejny podrozdział rozdziału piątego został zatytułowany: „Sposoby komunikacji społeczności głuchych w Polsce”. Już na samym początku czytelnik spotyka się z informacją, iż problematyka komunikacji osób z dysfunkcją słuchu jest podejmowana na gruncie nauk interdyscyplinarnych. W podrozdziale tym autorka koncentruje się na zagadnieniu dotyczącym bilingwizmu. W zakresie poruszanej tematyki dwujęzyczność jest rozumiana jako PJM (Polski Język Migowy) oraz polszczyzna. W dalszych rozważaniach wskazuje autorka na SJM (Systemowy Język Migowy) i sytuuje go jako metodę jednojęzyczną w kontakcie z osobami z dysfunkcją narządu słuchu. Podrozdział trzeci poświęcony został językowi i kulturze w wypowiedziach g/Głuchych. Autorka wskazuje, iż badany przez nią materiał charakteryzuje się różnorodnością w sposobach konceptualizowania kultury oraz języka (polszczyzna i PJM). Pierwsze rozważania w niniejszym rozdziale koncentrują się na płaszczyźnie: „Oralizm i monocentryzm *versus* miganie, czyli dwie różne drogi identyfikacji”. Autorka podkreśla, iż w zebranych przez nią materiale badawczym język migowy jawi się jako język społeczności głuchych. Podkreślona została tutaj ranga języka migowego, który ma możliwość łączenia dwóch światów, określany jest jako „furtka” do świata niesłyszących. Autorka zwraca szczególną uwagę na występowanie lub też brak naturalnej akwizycji języka. Na gruncie zebranego materiału nauka mowy przez niesłyszących jest ciągłym wysiłkiem komunikacyjnym i edukacyjnym, zaś język migowy to możliwość komunikacji pozbawiona stresu, niezrozumienia i braków językowych. Analizowany przez autorkę materiał źródłowy jest bardzo interesujący i obszerny. Kontynuacją tych rozważań jest płaszczyzna zatytułowana: „Głusi nie gęsi, też swój język mają – odrębność językowa i kulturowa”. Autorka zwraca uwagę na problem obecności dwóch języków: PJM (Polski Język Migowy) oraz SJM (Systemowy Język Migowy). Problematyka ta podejmowana jest już od dawna, jednak badania autorki wskazują na nową perspektywę w tym zakresie. Rozdział kończą rozważania zatytułowane: „Dyglosja, dwujęzyczność i dwukulturowość”. Rozważania autorki dowodzą, iż w podejmowanej przez nią tematyce dwujęzyczność bliska jest pojęciu dwukulturowość. Nie ulega zatem wątpliwości, iż tożsamość kulturowa g/Głuchych i Słyszących jest odrębna.

Ostatni, szósty rozdział, został zatytułowany: „Taki sam czy inny, drugi, obcy, trzeci...? Tożsamość społeczna i kulturowa a obraz głuchego, Głuchego i słyszącego w analizowanych wypowiedziach”. Rozdział ten składa się z pięciu podrozdziałów. Pierwszy z nich autorka tytułuje: „Autoidentyfikacja jako wpisanie w ramy obowiązujące w społeczności słyszących”. Dokonuje w nim szczegółowej analizy materiału pochodzącego z publikacji między innymi: „Głusi mówią” oraz „Młodziem głucha i słabosłysząca”. Kolejny podrozdział: „Taki sam czy inny – Głuchy kulturowo oczyma niesłyszących” stanowi bardzo istotną analizę badawczą. Autorka poprosiła respondentów o opisanie osoby Głuchej w perspektywie kulturowej. Otrzymane wyniki wskazują na niejednorodny obraz Głuchego. Kolejny podrozdział poświęcony został niezmiernie interesującemu zagadnieniu: „To przecież mój świat, który najle-

piej rozumiem – tożsamość społeczna”. Autorka wskazuje w nim na bardzo istotną problematykę tożsamości społecznej g/Głuchych – potrzebę odrębności, autonomii i indywidualności kulturowej i społecznej. Kolejne rozważania zatytułowane: „Inny, drugi, obcy” koncentrują się wokół wysokiego poziomu poczucia wspólnoty, które wynika z przynależności do świata osób głuchych. Autorka dokonuje szczegółowej analizy materiału badawczego, który publikowany był w latach 2007–2009, a na gruncie którego słyszący jawi się jako Inny. Rozważania te uwidaczniają bariery w komunikowaniu się i perspektywy funkcjonowania uformowanych grup społecznych. Ostatni podrozdział tytułuje autorka: „W poszukiwaniu tożsamości trzeciego”. Poszukuje w nim odpowiedzi na pytanie: kim jest trzeci? Jawi się on jako „wieczny odmieniec” – tożsamość negatywna. Następnie autorka wskazuje na obraz Głuchego dwujęzycznego i dwukulturowego. Jest to pozytywny wymiar trzeciego.

Język monografii jest *stricte* naukowy, jednak szczegółowo dokonywana analiza powoduje, iż pozycja ta może być skierowana do różnorodnej grupy odbiorców. Szczególnym atutem monografii jest dokonywanie przez autorkę wyjaśnień i definiowania poszczególnych zagadnień. Przyjęty przez siebie model definiowania konsekwentnie realizuje w obszarze całej rozprawy. Jest to kolejny zabieg, który pozwala na dotarcie pozycji do większej grupy odbiorców, pomimo hermetycznego języka. Orientacja tekstu jest przejrzysta, czego dużą zasługą jest stosowanie pogrubienia odpowiednich treści oraz używanie przypisów dolnych. Aspektem niezmiernie istotnym są komentarze autorki, które często przedstawia właśnie z wykorzystaniem dolnych przypisów. Powoduje to ujednoczenie tekstu i możliwość skonfrontowania różnorodnych stanowisk. Monografia prezentuje bardzo bogatą bibliografię, w której czytelnik może odnaleźć wiele interesujących pozycji. Bez wątplenia przyznać należy, iż pozycje wskazane przez autorkę pozwalają na dalszą eksplorację poruszanego zagadnienia.

Aksjologiczne wyznaczniki tożsamości w wypowiedziach głuchych i czasopiśmie środowiskowym „Świat Ciszy” to, wydawać by się mogło, pozycja skierowana w stronę specjalistów, znawców terminologii w zakresie poruszanej tematyki. Jednak, jak wskazano w powyższym akapicie, stosowane konsekwentnie przez autorkę zabiegi definicyjne rozbudowują grono odbiorców. Monografia autorstwa Marty Wrześniewskiej-Pietrzak to interesująca pozycja zarówno dla pedagogów, psychologów, nauczycieli, studentów i rodziców, jak i wszystkich tych, którzy interesują się specyfiką funkcjonowania g/Głuchych.

Autorka nie ocenia g/Głuchych, nie prezentuje „lepszego”. Praca uzupełnia dotychczasowe badania dotyczące podejmowanej tematyki. Szczególną wdzięczność kieruję w tym miejscu w jej stronę za empatię i wrażliwość, które dostrzegalne są podczas lektury. Autorka to „przyjazny obserwator”, który dla badanej grupy jest „Innym”. Osobista znajomość specyfiki funkcjonowania osób z dysfunkcją narządu słuchu pozwala mi z pełnym przekonaniem stwierdzić, iż tylko postawa pełna zrozumienia, ciepła i człowieczeństwa pozwoliła Marcie Wrześniewskiej-Pietrzak na zebranie tak bogatego materiału badawczego.